

ZPM425 KENTSEL YEŞİL ALANLAR

Konu-3: Kentsel Açık ve Yeşil Alanlar

Prof. Dr. Dicle OĞUZ

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakóltesi

Peyzaj Mimarlığı Bölümü

AÇIK - YEŞİL ALAN SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Ebru ERBAŞ GÜRLER 2012 yılında hazırladığı doktora tezinde bu süreci şöyle aktarmaktadır:

"19. yüzyılda Endüstri Devrimi ile değişen üretim ve yaşam biçimleri üzerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Sanayi öncesi kentler, yaya odaklı, surlar içinde yoğun olarak yapılaşmış, dar sokaklı, kent ve kırsal net olarak ayrıldığı...yerler iken; ekonomik açıdan bir dönüm noktası olan devrimin ardından kentin yapısı değişmiş, kentlerin yer seçim kriterleri, hammadde, enerji ve ucuz iş gücüne göre şekillenmiştir." ..... "Kent plancısı Ebenezer Howard'ın, hızlı kentleşme sonucu azalmaya başlayan doğal kaynakları koruma amacıyla 19. yüzyılın sonlarında geliştirdiği Bahçe Kent Hareketi'nin öncülük ettiği kentlerdeki yenileme stratejileri ile başlayan gelişmeler ile Avrupa'da Paris başta olmak üzere pek çok kent yıkılıp, modernist ilkelere göre yeniden yapılmıştır. Bahçe Kent", kent planlama da önemli bir kırılma noktası olmanın yanı sıra, peyzajın kent planlama açısından gittikçe önem kazanması ve daha sonra bu iki disiplin arasındaki etkileşimi köruklemesi bakımından da oldukça önem taşımaktadır."

"Avrupa'daki bu hareketin peyzaj mimarlığına yansımaları ise büyük oranda Amerika'da görülmüştür. 19 yy'ın ikinci yarısında kenti daha sağlıklı, temiz ve yaşanabilir kılmayı amaçlayan "Park Hareketi" ortaya çıkmıştır. Amerika'da Frederick Law Olmsted ile 1850'lerde başlayan Park Hareketi ile yeşil alan düzenlemeleri hız kazanmış ve 'rekreasyon alanı' anlayışı gelmiştir (Ponte, 1991). Kentin dışında günlük hayattan soyutlanmış bir yeşil alan anlayışının yerine kentin içerisinde, kente ait bir yeşil alan yaratılması fikrine dayanarak tasarlanan Central Park (1857), Frederick Law Olmsted'in daha sonra yapacağı bir seri parkın başlangıcı, en ünlüsü ve peyzaj mimarlığı için ise önemli bir yapı taşı olmuştur." (Erbaş 2012). Bunun yanı sıra, zamanla büyüyerek metropole dönüşen kentlerin artan rekreasyon ve yeşil alan ihtiyacını sadece kent parkları ile karşılamak mümkün olmamıştır. Bu nedenle Olmsted tarafından tasarlanan Boston'daki Back Bay, bu duruma bir çözüm getirmek amacıyla oluşturulan 'metropolitan park sisteminin' ilk parçası olmuştur (Stelter, 2000) Olmsted'in 1870'lerde Amerika'da ortaya attığı bu fikir, yüksek yoğunluklu, kalabalık kentlere kent gelişmesinde seçenek olarak geliştirilmiştir. Park ve park-yol strükürüne kentin tüm bölgelerinden yaya olarak erişilebilmektedir. 'Park-yollar' hem vadiler aracılığıyla kent dışı yeşil alanlarla ilişki kurabilmekte, hem de kentin önemli noktalarını ve yapılarını birbirine bağlamaktadır (Aydemir vd., 2004, Erbaş 2012). 19. yüzyılın ikinci yarısı, özel bahçelerden park gibi daha büyük ölçekli 'kamusal açık alan'lara, 'park'lara geçiş ve bahçe tasarımından peyzaj mimarlığına geçiş anlamında da önemli bir eşik ya da kırılma noktası olmuştur. Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan sosyal, ekonomik gelişmeler ve kentlerde yoğunlaşan nüfus sebebiyle artan açık alan ihtiyacı sonucunda kent planlamasında oluşan gelişimler peyzaj tasarımının bir meslek dalı haline gelmesi için çok iyi bir zemin yaratmıştır." (Erbaş, 2012).

Kent ölçeğinde açık ve yeşil alan sistemi, "mekansal", "toplumsal" ve "zamansal" açıdan ele alınabilir Açık ve yeşil alanların mekansal açıdan bir sistem oluşturması, onların mekansal süreklilikleriyle ilgilidir. Mekansal süreklilik "kesintisiz bağlantı, birbirini izleme, ardışıklık veya birleşme" anlamlarına gelir. Mekansal süreksizlik ise, herhangi bir düzeni ya da ritmi içerisinde barındırmayan mekanların birlikteliği olarak tanımlanabilir. (Öztürk, 2004)

Wright et al. (1976) da açık ve yeşil alanların mümkün olduğu kadar birbirleriyle bağlantıları sağlanarak, bir sistem oluşturacak şekilde planlanmaları gerektiğini savunmaktadır. Plancılara göre bu devamlılık görsel ve fiziksel yönden açık ve yeşil alan sisteminin kolay ve güvenilir bir şekilde kullanımı ve rahat algılanabilmesini sağlar. Kullanıcının bir mekandan diğerine kolaylıkla ve güven içinde geçişine olanak verir. Mekanlar arasındaki geçişlerin oturacağı koridorlar; yürüyüş, bisikletle gezi, koşu gibi aktiviteler için mükemmel birer alan oluştururlar (Değirmencioğlu, 1997).

“Bağlantılı açık ve yeşil alanlar” görüşünde yeşil alanlar kentin makroformunun ortaya çıkışında, kent gelişiminin yönlendirilmesinde etkilidir. Bağlantılı yeşil alanların erişilebilirliği alternatifli ve dolayısıyla daha yüksektir. Bu sistem, insanlara birbirleriyle bağlantılı ve çeşitli rekreatif faaliyet olanaklarını sunmada, yaban yaşamı ve hava koridorları oluşturmada ve kent ekolojisine sunulan diğer olumlu katkılar konusunda (hava kirliliğini önleme, hava nemi ve sıcaklığının düzenleme gibi) daha üstündür. Bu açıdan, kentsel açık ve yeşil alan sistemi oluşumunda mekansal açıdan sistem oluşturulması bir gerekliliktir.

Açık ve yeşil alanlar "fiziksel" ya da "mekansal" ilişkileri açısından yeşil kuşak, yeşil kama, yeşil örgü ve yeşil kalp olmak üzere dört başlıkta ele alınabilir.

Yeşil kuşak (greenbelt)

Yeşil kuşak, yerleşim alanını çevreleyerek onu bir kuşak gibi saran sürekli açık alanlardır. Yeşil kuşak kısaca yerleşimleri çevreleyen açık alan sürekliliği olarak tanımlanabilir. Tarihi süreç içerisinde XVI. yüzyıldan itibaren ilk izlerine rastlanan yeşil kuşak; tarım, hayvancılık, sosyal aktiviteler, spor, düşman saldırıları ile bulaşıcı hastalıklardan korunma gibi amaçlarla uygulama alanı bulmuştur. Ebenezer Howard'ın bahçe kenti ile yeşil kuşak kavramına olan güncel yaklaşımlarının temelleri atılmıştır.

Howard'ın bahçe kentinde yeşil kuşak, kenti çepeçevre kuşatarak sıkıca kavrayan bir yeşil halka olarak ele alınmıştır. Buradaki asıl amaç, kentin plansız gelişimini kontrol etmek, böylece komşu yerleşimler ile birleşmesini önlemektir. Günümüzde yeşil kuşak, sınırları politik kaygılardan daha çok ekolojik ve sosyal niteliklere göre belirlenen, kentsel alandan kırsal alana geçişi çözümleyen daha esnek bir yapıdır. Günümüze değin pek çok değişim ve gelişim evresi geçiren yeşil kuşak, bu süreçte bir takım plancı ve tasarımcının çalışmaları ile şekillenmiştir. Örneğin 1876 yılında Frederick Law Olmsted'in Boston Metropolitan Planı için önerdiği, kentsel parkları birbirine bağlayan ve yerleşim alanlarını sınırlayarak kullanıcıların rekreasyonel ve estetik deneyimlerini zenginleştiren çizgisel açık alanlar, "manzara yolları (parkway)" olarak adlandırılmış, "yeşil yol (greenway)" kavramının gelişimine öncülük yapmıştır. Bunun gibi, 1928 yılında Amerikalı bölge plancısı Benton Mc Kaye'in; ekolojik ve rekreasyonel amaçlarla planlanmış, yürüme izleriyle desteklenmiş, yeşil kuşakla bütünleşen çizgisel kentsel açık alan dizileri ve doğal koridorları erişilebilirliği artırmıştır (Çulcuoğlu, 2000).

Yeşil kuşak ekolojik ve rekreasyonel amaçlarla planlanan, uygulanan ve yönetilen şebekelenmiş açık alanlar bütünlüğüdür. (Çulcuoğlu, 2000). Lynch'e göre optimum kent büyüklüğünün sağlanmasında etkili olan, bununla birlikte, gelişen kentin periferisinde yer alan yeşil kuşak, yeni kentsel aktivitelere en uygun alanları oluşturduğundan sürdürülmesi zordur. Londra yeşil kuşağının korunabilmesi için büyük yönetimsel çabalar gerekli olmuş, "bariyerin" ötesine atlamaya zorlanan gelişim için ek maliyetler ortaya çıkmıştır. Londra yeşil kuşağının yakın çevresindeki banliyölerde yaşayan halka pek çok rekreatif olanak sunması ve kent iklimini iyileştirici etkileri olumlu yönlerinden birkaçıdır (Lynch, 1981).

Yeşil kama (green wedge)

Yeşil kama düşüncesi yeşil kuşak kavramına zıt bir öneridir. Bu görüşe göre yeşil alanlar yerleşimin merkezine doğru nüfus etmeli ve buradan çevreye doğru ışınsal biçimde

dağılmalıdır. Daha çok kent içine uzanan akarsu ve vadi gibi çizgisel doğal ortamların varlığına bağlı olarak yeşil dokunun oluşturulmasıdır. Genellikle kırsal nitelikli alanlardan kent merkezine doğru daralarak sokulan kama oluşumu, yeşil kuşağa kıyasla erişilebilirlik oranı daha yüksek olan bir planlama şeklidir. 1971 Moskova Master Planı'nda yeşil kama düzeninde planlanmış olan açık ve yeşil alanlar, kent merkezinin hemen yakınından radyal bir açılım göstererek kente yıldız formu kazandırmış, kent iklimi üzerinde de olumlu etkiler ortaya çıkarmıştır(Lynch 1981). Aynı şekilde Washington kentinde de vadi ve "park yolları"nın kullanılmasıyla basit bir koridor sistemi oluşturulmuştur. Böylece bir çok Amerikalı rekreatif gereksinimini metropoliten alan içerisinde karşılamaktadır (Öztan, 1991; Öztürk, 2004).

Yeşil örgün (green network / green wedge)

XX. yüzyıl'ın II. yarısında açık alanların entegrasyonuna yönelik olarak en cazip yaklaşım yeşil örgün sistemi olmuştur. Yeşil örgün modeli doğrudan doğruya grid formu kentle ilişkilidir. Kente yeşil şeritlerle her türlü desende form verme düşüncesine dayanır. Bu sistemde açık alanlar birbirleriyle bağlantılı olarak tasarlanır. Bu bağlantıları ise yürüme izleri, köprüler, bisiklet yolları, vadiler, lineer parklar, su kemerleri vb. diğer "yeşil yollar" sağlamaktadır (Turner, 1998, Oğuz, 1998, Öztürk, 2004). Yeşil yollar; parkları, doğa rezervlerini, tarihi alanlar ve diğer kültürel bileşenleri birbirlerine bağlayan açık alan konnektörleridir (Flink ve Searns, 1993; Öztürk, 2004). Yeşil yol ekolojik, rekreasyonel, kültürel, estetik ve diğer amaçları içeren çoklu amaçlar için planlanan, tasarlanan ve yönetilen, lineer elementleri içeren alanların bir "ağ sistemi"dir (Öztürk, 2004).

Yeşil kalp (green heart)

Kent ve banliyö yerleşimlerini birbirinden ayıran bir tampon görevi üstlenen yeşil kuşağa karşılık bölgesel ölçekte kentleri birbirine bağlayan yeşil kalp de bir açık ve yeşil alan sistemidir. Yeşil kalp sisteminde kentler merkezi bir açık alan etrafında halka oluşturacak şekilde yer almaktadır. Bu sistem Hollanda'nın Rotterdam, Hague ve Utrecht gibi büyük kentlerini birbirine bağlayan çok merkezli bir planlama konseptidir (Randstadt Modeli). (Öztürk, 2004).

KENTSEL AÇIK YEŞİL ALANLAR

Gold'a (1980) göre "açık alanlar"Kentsel bir alanda taşıtlar ya da yapılar ile örtülmemiş araziler ve su yüzeyleri, doğal kaynaklar, tarih ve peyzaj özellikleri,park ve rekreasyon gibi çeşitli yönlerden önem taşıyan gelişmeye açılmamış araziler olarak tanımlanmaktadır (Oğuz, 1998). Yıldızcı (1982) ise, kentsel açık alanları, gerek belirli bir arazi kullanma özelliğine sahip (tarım, orman, funda, göl vb.), gerekse belirli işlevlere cevap veren (park, bahçe, meydan, gezinti yeri vb.) kent içindeki veya kent dışındaki inşa edilmemiş boş alanlar olarak tanımlamaktadır (Oğuz, 1998).

- Kentlilerin yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyen,
- Kenti yaşanır ve çekici kılan,
- Kentin karakter ve imajına olumlu katkıda bulunan,
- Rekreasyonel kullanım potansiyeli olan işlev alanlarından biridir.

Kentsel yeşil alanların planlama ve karar verme sürecinde, hedeflerin gerçekleştirilmesinde ve değerlendirilmesinde standartlardan yararlanılmaktadır. (Oğuz ve Uslu, 1996).

Kentsel doku içerisinde; yeşil alan standartları, planlamanın gerçekleştirildiği yerin; demografik yapısı (yaş, cinsiyet, meslek grupları dağılımı vb.), sosyo-kültürel koşullar (yöresel eğitim ve alışkanlıklar), ekonomik yapı (gelir durumları), alan büyüklüğü, konum, iklimsel özellikler (yağış durumu, güneşlenme durumu vb.), mevcut bitki dokusu ve karakterine göre oluşturulmaktadır (Oğuz ve Uslu, 1996).

Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kentler Raporu'na göre, "açık alanlar; formal ve informal parklar, su yolları boyunca yer alan doğal sistem kalıntıları, tarım alanları ve özel bahçeleri içeren bir dizi yeşil alan, kent meydanları ve kültürel anıtlar çevresi gibi kentsel alanlar ile terk edilmiş endüstriyel alanlar üzerinde gelişen habitatları kapsamaktadır" (Box and Harrison, 1993; Oğuz, 1998).

AÇIK VE YEŞİL ALANLARIN İŞLEVLERİ

- Sosyal, psikolojik ve estetik işlev
- Kent iklimini iyileştirme ve hava kirliliğini azaltma işlevi
- Kentsel gelişme servisleri biçimlendirme işlevi
- Ekolojik işlevi
- Ekonomik işlevi (Oğuz, 1998)

PARKLARIN SINIFLANDIRILIŞI

Parklar büyüklüklerine, içlerinde buldukları aktivite çeşitliliği, etki alanlarına (uzaklık olarak) ve hitap ettikleri nüfusa göre sınıflandırılmaktadır.

- Londra Planında yer verilen hiyerarşik park sınıflaması
- Bölge Parkları ve Açık Alanlar
- Metropolitan Parkları
- Semt (District) Parkları
- Küçük Parklar
- Lineer (Doğrusal) Açık Alanlar (Oğuz, 1998).

Amerikan Ulusal Rekreasyon ve Park Birliği Sınıflaması (Gold, 1980)

- Bölge Parkları:
- Kent Parkı ya da Metropolitan Parkları
- Semt Parkları
- Mahalle Parkları
- Küçük parklar- Cep parkları
- Oyun cepleri (Oğuz, 1998).

KAYNAKLAR

- Çulcuoğlu, G. (1997). Ankara Kenti Yeşil Kuşak Çalışmalarının Yabancı Ülke Örnekleri Açısından İrdelenmesi ve Yeşil Kuşak Sistemi İçin Öneriler. Fen Bilimleri Enst. Peyzaj Mimarlığı ABD Doktora Tezi, Ankara.
- Erbaş Gürler, E., (2012). Peyzaj Tasarım Kavramlarının Disiplinlerarası Etkileşimler Çerçevesinde Deđerlendirilmesi, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Lynch, K., (Çeviri: Başaran, İ.) (2010). *Kent imgesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oğuz, D. Ve Uslu, A. 1996. Kentsel Yeşil Alanların Etkinliđi, Çevre Planlama ve Tasarımında Bütüncül Yaklaşım Sempozyumu, AÜ Ziraat Fakóltesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 26-28 Kasım 1996, 270-276.
- Oğuz, D. 1998. Kent Parkı Kavramı Yönünden Ankara Kent Parklarının Kullanım Olgusu Üzerinde Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Öztürk, B. (2004). Kentsel Açık ve Yeşil Alan Sistemi Oluşturulması: Kayseri Kent Bütünü Örneđi. Doktora Tezi, Ankara Üniv. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı., Ankara.
- Değirmencioğlu, N. (1997). Açık ve Yeşil Alanların Mevcut Kent Planlama Pratiđinde Kent Makroformuna Yansıması ve Peyzaj Mimarlığı Açısından Ankara Örneđinde İrdelenmesi. A. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.